

ЛЖЕНАУКА, ВАТНИЙ СИНДРОМ І ВИКЛАДАННЯ МОВИ У ВНЗ

Оксана ТИЩЕНКО,

кандидат філологічних наук, Інститут української мови НАН України, м. Київ

У статті розглянуто феномен лженауки та її впливу на суспільство як елемент ідеологічної пропаганди. Профілактика лженаукових тенденцій, а отже, й ватного синдрому полягає у розвитку словесно-логічного, критичного, самостійного мислення, у формуванні особистісної та пізнавальної мотивації, зокрема через психолінгвістичний підхід у викладанні мови у ВНЗ. Це сприятиме формуванню виваженого, самостійного сприйняття інформації, схильності до коректного оформлення й перевірки інформації та її джерел.

Ключові слова: лженаука, ідеологічна пропаганда, мислення і мова, психолінгвістичний підхід, викладання мови, ватник.

PSEUDOSCIENCE, THE VATA SYNDROME (RUSSIA SUPPORT AND COLLABORATION) SYNDROME AND LANGUAGE TEACHING IN HIGHER EDUCATION

Oksana TYSHCHENKO, PhD,

Institute of Ukrainian Language of the NAS of Ukraine

The article deals with the phenomenon of pseudoscience and its impact on society as an element of ideological propaganda. Pseudoscientific tendencies, and therefore the Russia support and collaboration syndrome can be prevented by developing the verbal and logical, critical, independent thinking in the process of formation of personality and their cognitive motivation, particularly through psycholinguistic approach to teaching languages in higher education. This will secure the tendency to the correct, balanced, independent perception and verification of the information and its sources.

Key words: pseudoscience, ideological propaganda, psycholinguistic approach.

Колоради і псевдоетимологія. Хто такі колоради? Звідки походить ця назва і що первісно означає це слово? Загальновідомо, що *колоради* (рідко *колорадоси*, *колорадські жуки*) – це зневажлива назва проросійських сепаратистів в Україні, колаборантів, бойовиків або найманців, які під час російської інтервенції в Україну 2014–2015 рр. позначали себе чорно-жовтою (чорно-помаранчевою) смугастою «георгіївською стрічкою». Забарвленням вона скидається на колорадських жуків, через що дістала назву «колорадська стрічка» (*колорадська стрічка* – термін О. Невзорова) [7]. Здавалося б, усе ясно. Та не все просто.

А чи знали ви, що *Колорадо* – це *Коло (круг) Ради* (Рада – слов'янська богиня пам'яті, щастя), а *колоради*, як серйозно доводила мені одна дівчина в інтернеті, – *це сонячні істоти, вісники світла, бога Ра, і несуть коло радості*.

А взагалі *Колорадо* – це *Коло (круг) Ради* (Рада – за деякими версіями нібито слов'янська богиня пам'яті, щастя). Як вам таке пояснення?

Насправді ж назва *Колорадо* походить з іспанської мови (*colorado*), де означає: *червоний, почервонілий*. Перші іспанські поселенці сучасного американського штату Колорадо ступили на червоні землі Америки, тож і край назвали червоним. Слово *Колорадо* споріднене з латинським *color*. Історію латинського слова *color* учені виводять від давньоіндоєв-

ропейського *sarah* – вершки, плівка на кип'яченому молоці, та давньовірхньонімецького *helan* – ховати, покривати і покриття (у т. ч. і кольорове). Логіка така: *колор* – *це те, що покриває, приховує*. Як бачимо, *Колорадо* не має нічого спільного зі словом *коло*, первісне значення якого – *те, що обертається* [5]. А отже, ні до Кола Ради, ні до Кола Радості чи до бога Ра *колоради* не мають жодного стосунку. Інформація очевидна, але не для всіх.

Такі пояснення слів – *Колорадо* = *Коло Ради*, *колоради* = *коло радості* – мовознавці називають *псевдоетимологією*, тобто це примітивне, ненаукове пояснення походження слів. Це зазвичай має пропагандистський підтекст із давньою традицією. Ще у XVIII ст. поет і філолог В. Тредіаковський писав, що назва давніх жителів Піренейського півострова *ібері* – це викривлене слово *упери*, бо вони з усіх боків *уперті* морями. Британія – це викривлене *Братанія* (від слова *брат*), скіфи – це *скити* (від рос. *скитаться*), що Норвегія – це спотворене *Наверхія*, оскільки країна вгорі географічної карти, *Італія* – це *Удалія*, бо далеко від Росії. Такими маніпуляціями автор насамперед хотів довести першість слов'янської мови перед «тевтонською» [34].

І досі дехто виводить значення слів за принципом «на що воно схоже сьогодні». Розбиває слово на частини, подібні до сучасних слів, механічно

добирає значення (як шаради-жарти, у яких *столиця* – це *столиць*).

У сучасному науково-популярному просвітницькому посібнику «Живая Русская Грамота» у частині «Слитное написание сложных слов» поряд із *дымоходом, паровозом, языкознанием, пылесосом* зазначено: «В некоторых случаях сейчас даже не подозревают, что перед нами прежнее сложное слово, дошедшее с древнейших времен. Вот несколько таких примеров разного типа: Колорадо (“Коло Рады”), Эллада (“Эль Лады”), Крамола (“к Ра молитъ”), Магнит (“Мага нить”), Соловей (“Соло веать”) и многие другие» [20].

Це лише один із багатьох випадків, коли з метою пропаганди, маніпуляцій створюють вигадки, хибні пояснення, фейки і видають це за правду. На таку модну нині псевдоетимологію наші гумористи створили пародію: як відомий російський журналіст розповідає про американську презентацію шостого Айфона: *Что означает слово Айфон? Ай – это боль. Кому вы хотите причинить боль, господин Обама? Фон – это приставка к фамилиям немецких генералов: фон Штраубер, фон Грубер. Айфон 6: шесть это 1+5... раз+пять=распять. Кого вы хотите распять?* [19].

Усе це було б смішно, коли б не було так сумно. Ігнорувати таке явище, як виявилось, небезпечно.

Цікавий факт засвідчили результати перевірки творчих робіт, поданих на XV Міжнародний конкурс знавців української мови імені Петра Яцика (2015). Завдання для IV загальнонаціонального етапу ВНЗ III–IV рівнів акредитації (для не філологів) звучало так: Напишіть твір-роздум на тему: «Хто вмів добре говорити, той легше вирішує свої проблеми» (І. Тoman). Із 30-ти творів, авторами яких були студенти південних регіонів України, лише два містили вказівку на суспільно-політичні події 2013–2015 рр. (як приклади з життя, аналогії). Майже протилежні результати ми спостерегли у творах студентів західних регіонів. Адже значення словесного впливу сьогодні – це як ніколи гостре питання. Не згадати про це у творі – значить засвідчити або невміння бачити аналогії, виявляти закономірності у доквіллі (що є показником недостатньо розвинутого словесно-логічного мислення), або небажання згадувати про події Майдану, про відносини «Україна–Росія» (що є результатом впливу пропаганди).

Як же пов'язані лженаукові висновки псевдоетимологів, психологічне тло електорату в Росії й Україні, війна та принципи викладання мови у ВНЗ?

Лженаука. Сучасна російська наука б'є на сполох: інформаційний простір заповнили псевдонаукові витвори у багатьох галузях науки – у фізиці,

медицині, психології, історії, філології тощо. «З метою протидії дискредитації науки, поширенню та пропаганді лженаукових публікацій, протидії лженауковій діяльності та для пропаганди наукових знань і досягнень» наприкінці 90-х рр. минулого століття з ініціативи академіка РАН Віталія Гінзбурга створено Комісію РАН з боротьби з лженаукою та фальсифікацією наукових досліджень при Президії РАН [22]¹.

Лженаука (псевдонаука, антинаука, ненаука, жарг. фричество) – діяльність або вчення, представлені як наукові, але по суті такими не є [41], [42]; це сукупність переконань про світ, помилково розглянута як така, що заснована на науковому методі або як така, що має статус сучасних наукових істин [43]: «Ось, до прикладу, природа теплоти. Ми тепер знаємо, що теплота – це міра хаотичного руху молекул. Та колись це не було відомо. І були інші теорії, у тому числі теорія теплоруду, яка полягає в існуванні рідини, що переливається і переносить тепло. І тоді це не було лженаукою. Та якщо нині до вас прийде людина з теорією теплоруду, то це невіглас або шахрай. Лженаука – це те, що завідомо неправильно» [18]².

Звісно, тільки етичність та наукова чесність можуть бути мірилом науковості чи ненауковості конкретного дослідження (за певних обставин боротьба зі лженаукою може стати засобом інквізиції проти «незручних» особистостей). До того ж науковці чітко розмежовують *лженауку* (або *псевдонауку, ненауку*) та *прото- й паранауку*: «не треба відносити до псевдонауки ті концепції з галузей релігії, філософії, мистецтва, моралі тощо, які не відповідають сучасним науковим уявленням, але і не претендують на роль науки. Необхідно також відрізнити псевдонауку від неминучих наукових помилок і від паранауки як історичного етапу розвитку науки» [31], а також від учень, які «обганяли» свій час, наприклад, учення

¹ Одразу згасимо конотативну агресію не зовсім вдалого терміна *лженаука*. Б. Пещевіцький слушно зазначив: «що комісію справді треба перетворити на “Комісію з етики в науці”. З такою пропозицією я цілком згоден і буду її підтримувати. Зараз же я категорично проти неї, тому що в тій формі і з тією назвою, з якою вона існує, вона, зрештою, призведе до лисенківщини» (Б. Пещевіцький // Стенограма Круглого стола «Критерии научности. Наука и лженаука» 3 февраля 2000 г., Институт философии и права СО РАН, Новосибирск).

² Слово «псевдонаука» відоме принаймні з кінця XVIII ст. і стосувалося, наприклад, алхімії. Поняття псевдонауки в Європі сформувалося до середини XIX ст. Так, у 1844 р. журнал *Northern Journal of Medicine* (т. I, с. 387) писав про псевдонауку, «складену виключно з так званих фактів, об'єднаних непорозуміннями замість принципів». У Росії ця термінологія набула поширення також у середині XIX ст. (Вольский С. О Ганемане и гомеопатии / С. Вольский // Маяк современного просвещения и образования: труды учёных и литераторов русских и иностранных. – Санкт-Петербург: Тип. А. А. Плюшара, 1840. – Т. 5. – С. 40.)

Дж.-К. Максвелла, та від художнього способу перетворення реальності. Як алегорію можна навести приклад із фільму М. Захарова «Той самий Мюнхгаузен»: коли Мюнхгаузен розповідає, як витягував себе за чуба з болота, – це байка, художній вимисел героя, а коли інші в математичних схемах і фізичних розрахунках доводять можливість такого вчинку – це псевдонаука.

В Україні пропонують численні комісії з питань етики в багатьох галузях: Комісія з питань етики; Комісія АПУ з контролю якості та професійної етики; Комісії з журналістської етики [8], [9], а також неофіційна філія групи «Вчені проти лженауки» [35]. Хоча такого масштабу діяльності, як у російської комісії, в Україні не спостерігаємо, але міркувати є над чим.

Візьмімо Велесову книгу (також Влес-Книга), яка 10 років входила до шкільних програм. Це текст «невідомою слов'янською» мовою, який містить опис історії, міфології та релігії слов'янських племен «русів» з IX ст. до н. е. до IX ст. н. е. За твердженням історика-аматора Юрія Миролубова, оригіналом були дерев'яні дощечки, знайдені в 1919 р. на Харківщині художником Федором Ізенбеком і втрачені під час Другої світової війни.

Наукова спільнота спеціалістів у галузі слов'янської філології та історії вважає Велесову книгу безумовною пізньою підробкою, а мову тексту – вигаданою дилетантами. Цього погляду дотримуються В. Німчук, А. Залізник, Г. Грабович, Д. Січінава та інші). Попри це деякі науковці та численні ентузіасти в Росії й Україні обстоюють її давньослов'янське походження [3], відтак першість слов'ян (а залежно від ідеологічної настанови – росіян чи українців).

Основним напрямом діяльності російської комісії з боротьби зі лженаукою на початках була експертиза теорій і досліджень, що претендують на державне фінансування, з метою унеможливити його для шарлатанів і фальсифікаторів³. З 2006 р. в Росії регулярно виходить бюлетень «На захист науки», де розвінчують різні напрями лженауки, у тому числі й ті, які проникли до медицини, освіти, бізнесу [22]. 2015 р. відбулася третя міжна-

³ Насамперед це псевдонаукові матеріали, присвячені спробам технічного «впровадження» нових невідомих полів і джерел енергії, існування яких не доведено наукою (наприклад, торсійні поля, холодний синтез, «антигравітація», «хвильовий геном» або біоенергоінформатики), також це дослідження в галузях паранормальних явищ, псевдоісторичних теорій, нетрадиційної медицини і релігії в науці та освіті. Як приклад такого лженаукового проекту наводять розроблення способу виділення енергії з каменю (на яку Б. Єльцин в 1992 р. виділив 150 млн руб.) або діяльність В. Петрика в галузі очищення і структурування води («бізнес» із претензією на державне фінансування було розгорнуто як у Росії, так і в Україні) [21].

родна конференція «Лженаука в сучасному світі: медіа-сфера, вища освіта, школа».

Однак нині російські науковці констатують не лише матеріальну шкоду від «наукового фричества», а й моральну, ідеологічну. Так, під впливом лжетеорій і лжепрактик істотно знижується рівень авторитетності науки, широкий загал активно споживає медіа-продукти (телепрограми, книжки, статті, лекції, семінари тощо), присвячені сенсаційним «відкриттям» у певній галузі знань, які нібито спростовують загально визнані й науково підтвержені факти об'єктивної дійсності.

Спрацьовує насамперед два чинники: по-перше, прихильність до сенсацій і чуда, по-друге, брак якісного медіа-продукту, який у доступній, цікавій, актуальній формі популяризував би наукові здобутки.

Часом споживач інформації схильний підозрювати «змову вчених, які приховують істину». Особливої популярності набули теорії, які доводять першість Росії в будь-якому аспекті, хай навіть і хибно. Основні постулати, на які спирається свідомість таких слухачів: «офіційна наука приховує»; «офіційна наука цькує справжніх шукачів істини»; «навколо вороги (масони, євреї тощо)» (конспірологічна теорія). У зв'язку з цим надзвичайно популярними є теорії Г. Носовського та А. Фоменка (математика, дійсного члена РАН) про нову хронологію в історичному контексті [27], теорії В. Чудінова (доктора філософії, професора).

Так, В. Чудинов стверджує, що першою мовою на Землі була російська, причому з'явилася вона сотні мільйонів років тому, письмо було російське, санскрит походить від російської мови тощо. Автор наводить приклад власного читання написів на карті давньокитайською мовою, яку знайдено в США і датовано 1300 роком до н. е. Автор констатує: «будь-яка стародавня карта або глобус допомагають знайти нові російські назви в тих чи інших географічних структурах, і тим самим розширюють наш словник давньоруських географічних назв» [39]. Як підтвердження В. Чудинов «читає» на частині зображення океану: «РЮРИКА СКИФА МАСКА МАКАЖИ», де «маска макажи» – це *географічна карта світу* або *глобус*. Тобто це *географічна карта світу Рюрика Скіфа*. Далі, твердить В. Чудинов, ідуть слова, «зрозуміліші сучасному читачеві»: КАРТА МИРА МАРЫ ХРАМА РЮРИКА. Це, переконаний автор, – указівка на картографічне видавництво, храм Рюрика, причому слова КАРТА МИРА МАРЫ означають *карта Євразії*. «Є на карті й датування. Його легко знайти на зображенні Північного Льодовитого океану зліва вгорі по двох світлих цятках: «393 ГОД РЮРИКА, РУСЬ МАРЫ», тобто, за В. Чудиновим, це 1249 рік від Різдва Христового [39].

Так само автор «читає» російською мовою тріщини на штукатурці, плями на Сонці, контури ландшафтів та скупчення дерев, де скрізь бачить слова ХРАМ, ЯР, МАРА, МИМ, РОД, МАКАЖЬ, ЛИК, РУС тощо. Російські вчені іронічно називають його *той, хто читає по штукатурці*.

Будь-які натяки на ненауковість його висновків автор сприймає вороже, а про змінованість мови у часі годі й згадувати.

Тепер стає зрозумілою позиція Михайла Задорнова, який відтворює низку «міфологем»: слово *ура* нібито складається з абсолютно зрозумілих слів: прийменника *у* та імені бога *Ра* (зворотне прочитання імені АР–ЯР), слово *культура* нібито складається зі слів «культ у Ра».

Ця нібито невинна гра слів перетворилася на потужну ідеологічну зброю, яку називають «дійсною міфологемою», підводячи й наукове підґрунтя [37], а М. Задорнов своєю підтримкою В. Чудинова і власним авторитетом формує відповідну думку в пересічного споживача: Росія – праматір усіх культур.

Останні події, пов'язані зі взаєминами Росії й України, виявили тісний зв'язок між псевдонаукою і російською агресією 2014–2016 рр., між прихильністю до псевдонаукових «сенсаційних відкриттів» та до ідей «руського миру» у свідомості певної частини громадян обох країн. Такий висновок робимо:

а) зі змісту псевдовчень та авторських інтерпретацій їх у контексті подій 2014–2016 рр. таких псевдовчених, як Георгій Сидоров [33], Віталій Сундаков [17], Валерій Чудинов [38], [40], Сергій Салль [32], Анатолій Фоменко [27] та ін., які відхиляють традиційні історичні, філологічні, культурологічні теорії й прямо заявляють про першість усього російського в світі, про фашистську (масонську, єврейську) українську хунту тощо. Такі псевдовчені мають широке коло шанувальників, ведуть семінари, виступають у ЗМІ, викладають свої доробки в інтернеті. Ці матеріали, окрім традиційних формул «офіційна наука приховує», «усе було не так», «це всесвітня змова», подеколи споряджені зовні «науковими» обґрунтуваннями, які, втім, легко спростовуються елементарними логічними аргументами. Однак специфіка псевдонауки – апелювання не до логіки, а до почуттів (сьогодні – насамперед до патріотичних), гра на публіку, задоволення очікувань аудиторії (проголошують те, що слухачі хочуть чути). Тому сперечатися із псевдонауковцями та їхніми симпатиками засобами наукової дискусії марно, оскільки справжніми мотивами є матеріальне чи моральне маніпулювання аудиторією;

б) із псевдонаукових та антиукраїнських заяв відомих людей, до прикладу, політиків В. Жириновського, В. Скворцова (головного ідеолога партії

«Единая Россия» в Ленінградській обл. та «продюсера»⁴ вже згаданого В. Чудинова), Б. Гризлова («продюсера» В. Петрика, автора афери «Чиста вода») тощо; шоуменів М. Задорнова, М. Джигурди («продюсери» В. Чудинова), які мають значний вплив на формування громадської думки [30];

в) із міркувань, коментарів учасників конференції з питань лженауки (наприклад, О. Соколова, К. Виноградової, Є. Олександрова, А. Конопкіна та ін.), які в доповідях порушують проблему конспірології, «усесвітньої змови», «кругом вороги», «від нас приховують» [27], розглядають псевдонауку як загрозу демократії, як «тотальний розрив» науки і суспільства [23], основою світовідчуття «масової людини» бачать несвідоме бажання чітко й однозначно, одновимірно детермінувати «добро і зло», «своє і чуже», «наших і ненаших» [16]. Дослідники визначають риси, властиві псевдонауковцям та їхнім адептам:

– глобальна масштабність і сенсаційність досліджуваної проблеми;

– заперечення попередніх усталених «офіційних» теорій;

– подвійні стандарти: вибіркоче апелювання до авторитетів та наукових фактів; заперечення науки з одночасним використанням її надбань (наприклад, технологій);

– плекання певних почуттів аудиторії: колективізму, патріотизму, бажання чуда: отримати тут, одразу, усе і без зусиль (пригадаймо, як у розпал анексії Криму В. Жириновський, виступаючи перед кримчанами, не змигнувши, обіцяв усе безплатне – газ, їжу та ін., на що задоволена публіка щиро відгукувалася: «Росія, Путін, заберіть нас, захистіть»), схильність до теорії змови, аргумент псевдонауковців: «ти проти мене, отже ти не патріот»;

– апофенія (від грец. Ἀποφάνω – висловлюю судження, роблю явним) – здатність бачити структуру або взаємозв'язки у випадкових або безглузких даних (властива насамперед діяльності В. Чудинова);

– небажання конструктивної наукової дискусії (превалювання переконань над аргументацією);

г) із власного досвіду спілкування в інтернет-мережі: співрозмовники, коментатори відкритих ресурсів – громадяни РФ (реальні й, можливо, фейки), які ще до подій 2013 р. в Україні виявляли прихильність до ідей псевдоетимології слів російської мови (*удовольствие* – це воля Удо, а Удо – це нібито божество статевого члена) і були палкими адептами ідей В. Чудинова, стали такими самими палкими патріотами

⁴ «Продюсери» – приховані чи явні покровителі лжевчених, які зазвичай розуміють хибність їхніх поглядів і тверджень, однак використовують їх у власних цілях (матеріальних чи ідеологічних).

(«русское – наше всьо») й фанатами російського президента та його політики щодо України.

Не дивно, що узагальнено ставлення псевдонауковців до діяльності вчених проти лженауки формулюють так: «Комісія [Комісія РАН з боротьби з лженаукою та фальсифікацією наукових досліджень] гальмує інновації та нанотехнології, займається цькуванням учених, а її діяльність суперечить плану Путіна» [26].

Ватник, ватний синдром. Нині функціонують протонаукові, побутові трактування феномену, найменування якого походить від назви стьобаної ватної куртки, теплою одягу неможливих радянських людей, а також ув'язнених. В інтернет-джерелах визначенню слова *ватник* властива яскрава емоційна забарвленість, образність, іронічність, розмитість, зумовлена характером цих джерел (відкриті онлайн-енциклопедії, словники): «Ватник або ватник – людина з (пост)радянською ментальністю, яка щиро не розуміє, для чого існує держава Україна. В Україну слово прийшло разом з російською інтервенцією в березні 2014 р. Сукупність ватників часто позначають збірним іменником “вата», – читаємо у «Мислові», онлайн-словнику українського сленгу та сучасної мови, що його з 2012-го наповнюють користувачі [2].

Словник російського сленгу *slonovo.ru* дає таке визначення *ватника*: «збірний образ російського патріотичного бидла. Любить тоталітарну владу (Путіна, Сталіна), підпорядкування, зрівнялівку, горілку і все російське. Ненавидить США і все неросійське. Патріотичний, безвладний і невинно тупий. Іронія і самоіронія відсутні як такі» [15].

А. Костирко, міркуючи над психологією таких людей, зазначає: ватник вважає, що людина має бути насамперед умілою, а не розумною; мріє перейти кордон (а ліпше, щоб це зробив за нього хтось інший), завоювати країну і зробити людей за кордоном теж ватниками, також використовувати цих ватників і ресурси країни для нових завоювань. Важливу роль у мисленні ватника відіграє лідер. Ватники воліють ігнорувати гострі питання про свою ідеологію і свої злочини. Мають подвійну мораль. Усвідомлюють, що їхні прагнення сформовані пропагандою, але вважають, що мають власну думку і роблять правильні речі для побудови ідеального світу. Ватнику не подобається все, що не подобається ідеології [25]. Ватники – продукт колективної безвідповідальності [29].

Ватний синдром – це прояв мислення, дій, висловів ватників. Таке словосполучення вживають переважно в заголовках до статей, хештегах тощо: «*Ватний синдром* – у Росії навіть на пиві танки» [10]; «Як *ватний синдром* руйнує дитячий мозок, або “Крим наш! Путин – кращий в мирі президент!”» [10];

«*Ватний синдром* – виліковний!» [44]; «Для хворих на путінізм голови, совковість організму, *ватний синдром* та вражених вірусом колорадо-сепаратизму препарати мають широкий спектр дії» [4].

Ще раз акцентуємо, що йдеться насамперед про побутові, протонаукові визначення. Це явище неодмінно матиме своє ґрунтовне трактування в науковій парадигмі соціології, психології, політології, філології.

Мислення і ватний синдром. Суттєва риса *ватника*, на якій ми наголошуємо, – це своєрідність мислення: наочно-образність, практичність, репродуктивність. Таке мислення некритичне, двоїсте, підпорядковане власній логіці (звичай логіці подвійних стандартів), виявленні вигідних закономірностей у випадковому, апофенія.

На нашу думку, закономірність переростання прихильників псевдонауки у ватники спричинена саме особливостями їхнього мислення, щедро обробленого пропагандою. Відомо, що більше дійове та наочне мислення переважає над словесно-логічним, то легше цією особою маніпулювати, оскільки вона керується *емоціями, почуттями, уявою*. Такі люди легко піддаються психотехнологіям маніпулювання свідомістю, інакше кажучи, зомбуванню.

Зайве конкретизувати ту колосальну шкоду, якої завдала Україні специфічна суспільно-політична позиція 86% громадян РФ та певної частини населення нашої країни.

Розмірковуючи над явищем масового захоплення лженаукою, російські вчені ставили два запитання.

Перше: чи потрібно, власне, всерйоз звертати увагу та сам факт існування невігласких, кричущих, очевидних лжевчень, наприклад, на псевдоетимологічні розвідки згадуваних В. Чудинова, на нову хронологію А. Фоменка тощо? Відповідь виявилася ствердною: реагувати треба, адже цю «хворобу» не переростають, а навпаки, вона набуває пандемічних масштабів, вражає нові й нові території (як матеріальні, так і моральні), готуючи їх до потужнішого враження: до політичного зомбування, наслідки якого маємо сумну можливість спостерігати сьогодні.

Друге запитання: як протидіяти таким процесам та їхнім наслідкам? Розгляньмо конкретний приклад щодо псевдоетимології. Як варіант російські філологи висловлюють пропозицію вводити у школах курс етимології, щоб дати дітям основи наукових знань про мову. Однак самі визнають, що це – лікування симптомів, хоч і роблять акцент на популярній просвітницькій діяльності як основному засобі протидії лженауковим явищам.

Вважаємо, що профілактика лженаукового, а отже й ватного синдрому, полягає у суттєвому розвитку словесно-логічного, критичного, само-

стійного мислення, що унеможливить безневинне, на перший погляд, захоплення сенсаційними, карколомними теоріями в галузі психології (парапсихології), історії, медицини, фізики тощо; у формуванні *особистісної та пізнавальної мотивації*. Це сприятиме формуванню виваженого, самостійного сприйняття інформації, схильності до коректного оформлення й перевірки інформації та її джерел, до виявлення логічних лакун, перекручень, підмін.

Речі ніби банальні, їм присвячені численні праці з педагогіки, психології, зокрема з питань формування мовної та комунікативної професійної компетентності. Однак сучасні соціальні процеси дають потужний поштовх до переосмислення орієнтирів формування «всебічно розвиненої особистості», зокрема її мислення та мотивації.

Україна у цій гібридній війні має свіжий досвід і на збройному фронті, і на ідеологічному, ігнорувати який ми не маємо права.

Мислення і мова. Психологи й психолінгвісти стверджують, що від народження людини мислення працює на розвиток мови, а потім, десь із трьох років, мова стає потужним двигуном, який розвиває мислення.

Багато років мову на нефілологічних факультетах у ВНЗ викладали у курсах «Мова ділових паперів», «Ділова мова», лише останні кільканадцять років – це «Українська мова (за професійним спрямуванням)» та «Мова професійного спілкування» (часто ці поняття не диференціюють, що вважаємо неправильним). Останній із названих курсів суттєво відрізняється від попередніх, оскільки передбачає не лише структурний, а й комунікативний підхід.

Однак переважна більшість програм, посібників зі спеціальності «Мова професійного спілкування» усе-таки зосереджені на структурно-функціональному підході з комунікативними вкрапленнями: основний блок – вивчення фонетичної, лексичної, синтаксичної системи мови, опанування мовних норм, оволодіння навичками оформлення ділових (науково-технічних) паперів, навичками усного спілкування (основи риторики: підготовка лекції, публічного виступу, ведення дискусії тощо). Цей останній блок зазвичай становить лише десяту частину програми всього курсу.

Здебільшого названі блоки вивчають послідовно та ізольовано один від одного.

Вважаємо, що оволодіння мовними нормами хоч і важливе, але не має бути самоціллю на заняттях. Вишукана, шляхетна нормативна українська мова

речниці президента-втікача завдала шкоди не менше, аніж орфографічні помилки самого *професора*, адже вона мала неабияку впливову (зобувальну) силу саме завдяки інтелектуалізованій оболонці.

Базовий підхід, реалізовуваний у курсах мовного циклу, – це навчання продукувати мовні факти за нормативними зразками. Формується некритичне напівпродуктивне мислення: студентів спонукають створити (а фактично – відтворити) фрагмент мовної дійсності за заданим зразком. Мало уваги приділяють формуванню якостей умовно пасивного учасника мовного акту – критичного слухача, читача, зміст курсів спрямовано переважно на активного мовця, основне завдання якого – створити певний текст (документ, наукову працю), а під час спілкування – привернути увагу й переконати співрозмовника класичними риторичними прийомами.

Тим часом ми спостерігаємо істотні прогалини саме в галузі сприймання інформації: відсутність сумніву щодо почутого (через байдужість, лінь, надмірну довіру), невміння критично оцінювати джерела, зокрема в мережі інтернет, перебування під впливом авторитету співрозмовника тощо. Гадаємо, комунікативний аспект у навчанні мови має бути реалізований і в мовному матеріалі та завданнях, і в самому підході до навчання [13], [14].

Звісно, багато залежить від особистісного підходу, від умінь викладача, від його спроможності дати конфліктне завдання, спрямувати на самостійне критичне розв'язання проблеми, коректне оперування інформацією (як під час продукування мови, так і під час сприймання), поєднання структурного, комунікативного, психолінгвістичного та інших аспектів мовної діяльності. Особистість викладача має чи не вирішальне значення, адже улюбленим стає той предмет, який веде улюблений викладач.

Отже, вважаємо, що під час викладання мови професійного спілкування у ВНЗ вкрай потрібно задіювати не лише комунікативний, а й соціолінгвістичний, психолінгвістичний, логічний аспекти, щоб реалізувати алгоритм: *хто, що, чому, коли, для чого, якими мовними засобами, які з того є наслідки*. Насамперед маємо сформувати мотивацію до вивчення мови й оволодіння її нормами у контексті навчальної, пізнавальної мотивації загалом. Як ми переконалися, зброєю у боротьбі за гідність є не лише емоційне «любить Україну», а й розвиток критичного, самостійного словесно-логічного мислення у контексті всіх навчальних курсів у ВНЗ, зокрема й мовних.

Література

1. Азарова Л. Українська мова професійного спілкування: навчальний посібник для студентів і магістрантів технічних ВНЗ / Л. Азарова, Н. П'яст, Т. Іванець. – Вінниця: ВНТУ, 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: dut.edu.ua/uploads/1_665_19956600.pdf

2. Ватник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: myslovo.com/?dictionary=%d0%b2%d0%b0%d1%82%d0%bd%d0%b8%d0%ba

3. Велесова книга [Електронний ресурс]. – Режим доступу: uk.wikipedia.org/wiki/Велесова_книга

4. Дурдом. Анекдоти [Электронный ресурс]. – Режим доступа: durdorm.in.ua/uk/main/anecdotes/user_id/16099/filter/.../date.phtml
5. Етимологічний словник української мови / Т. Лукінова, Г. Півторак, О. Пономарів, В. Скляренко, О. Ткаченко та ін. – К.: Наук. думка, 1985. – Т. 2. – 751 с.
6. Етимологічний словник української мови: у 7 т. – К.: Наук. думка, 1983. – Т. 4. – 2003. – 656 с.
7. Колоради [Электронный ресурс]. – Режим доступа: uk.wikipedia.org/wiki/Колоради
8. Комісія з журналістської етики [Электронный ресурс]. – Режим доступа: cje.org.ua/documents/3/
9. Комісія АПУ з контролю якості та професійної етики / Аудиторська палата України [Электронный ресурс]. – Режим доступа: aru.com.ua/komisii/44-komisija-aru-z-kontrolyu-yakosti-ta-profesijnoji-etiki
10. Новый взгляд [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://pohlyad.com/news/n/72248>
11. Павелків Р. Загальна психологія: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Р. Павелків. – К., 2002. – 506 с.
12. Типове положення про комісію з питань етики [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1462-12>
13. Тищенко О. Комунікативний аспект у навчанні мови / О. Тищенко // Дивослово. – 2005. – № 6. – С. 30–32.
14. Тищенко О. Модель курсу «Мова професійного спілкування» (психолінгвістичний аспект) / О. Тищенко // Дивослово. – 2003. – № 9. – С. 56–59.
15. Ватник [Электронный ресурс]. – Режим доступа: slovonovo.ru/term/Ватник
16. Виноградова Е. Бессознательный детерминизм – основа мироощущения «массового человека» / Е. Виноградова / Вторая Международная научно-практическая конференция «Лженаука в современном мире: медиасфера, образование, школа» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: youtube.com/watch?v=4DAC6sN8zOQ
17. Виталий Сундаков о Украине и России [Электронный ресурс]. – Режим доступа: youtube.com/watch?v=tGGG0PvY4fM
18. Гинзбург В. Существует большое количество невежд и жуликов / Российская академия наук [Электронный ресурс]. – Режим доступа: gas.ru/digest/shownews.aspx?id=1e909c48-c1d6-422c-b63d-596d66ee33eb&_Language=ru
19. Дмитрий Киселев презентует 6-й Айфон. Мама-хототала-шоу [Электронный ресурс]. – Режим доступа: youtube.com/watch?v=n77QAMyеoMQ
20. Живая Русская Грамота / Золотые врата Урала. Российский культурный портал «ЗоВУ» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: zovu.ru/index.php?dn=news&to=art&id=1620
21. Заключение комиссии РАН по проведению экспертизы работ Петрика В. И. – К науке это не имеет отношения // Официальный сайт РАН, 21.04.2010.
22. Комиссия по борьбе с лженаукой и фальсификацией научных исследований при Президиуме Российской академии наук [Электронный ресурс]. – Режим доступа: klnran.ru/about/
23. Конопкин А. Псевдонаука как угроза демократии и результат «тотального разрыва» науки и общества / А. Конопкин / Вторая Международная научно-практическая конференция «Лженаука в современном мире: медиасфера, образование, школа» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: youtube.com/watch?v=wwwHuzfGg24#t=781
24. Конференция «Лженаука в современном мире» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: osdm.org/blog/2015/05/14/konferenciya-lzhenauka-v-sovremennom-mire/
25. Костырко А. Раскрытия психологии ватника [Электронный ресурс] / А. Костырко. – Режим доступа: proza.ru/2015/02/06/308
26. Научное фричество [Электронный ресурс]. – Режим доступа: lurkmore.to/Научное_фричество
27. Носовский Г. Реконструкция всеобщей истории (новая хронология) / Г. Носовский, А. Фоменко. – Москва: Финансово-издательский дом «Деловой экспресс», 1999.
28. Открытие второй Международной научно-практической конференции «Лженаука в современном мире: медиасфера, высшее образование, школа» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: youtube.com/watch?v=9cuKfhwFJjA
29. Откуда берутся ватники – свидомый взгляд / Русский топ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: torgu.org/7773/otkuda-berutsya-vatniki-svidomyj-vzglyad/
30. Програма «Гордон Кихот» (19.09.2008) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: youtube.com/watch?v=0QMBRgTgczk
31. Псевдонаука [Электронный ресурс]. – Режим доступа: ru.org/wiki/Псевдонаука
32. Салль С. Итог Борьбы с Лженаукой: Третья Мировая Война [Электронный ресурс] / С. Салль. – Режим доступа: svarogday.com/itog-borby-s-lzhenaukoj-tretya-mirovaya-vojna
33. Сидоров Георгий Алексеевич о событиях на Украине и ситуации в мире на период начала лета 2014 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: youtube.com/watch?v=hezA4rvSqEE
34. Три разсуждения о трех главнейших древностяхъ российскихъ / Сочиненныя Василаемъ Тредьяковскимъ. – Санктпетербургъ, 1775 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: books.google.com.ua/books
35. Учёные против лженауки – Украина [Электронный ресурс]. – Режим доступа: vk.com/scifreaks_ua
36. Чудинов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: lurkmore.to/Чудинов
37. Чудинов В. Народная этимология как народное толкование слов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: runitsa.ru/publications/publication_508.php
38. Чудинов В. Русскому языку миллионы лет / В. Чудинов // Вся правда про глобальное управление человечеством [Электронный ресурс]. – Режим доступа: allpravda.info/content/720.html
39. Чудинов В. Необычайные находки археологов [Электронный ресурс] / В. Чудинов. – Режим доступа: chudinov.ru/nahodki-2/#more-10965
40. Чудинов В. Русская культура и фальшивая античность [Электронный ресурс] / В. Чудинов. – Режим доступа: svarogday.com/russkaya-kultura-i-falshivaya-antichnost/
41. Finn P. Science and pseudoscience in communication disorders: criteria and applications / P. Finn, A. K. Bothe, R. E. Bramlett // American Journal of Speech-Language Pathology. – 2005. – 14 (3) Aug. – S. 172–86.
42. Non-science posing as science // Stanford Encyclopedia of Philosophy.
43. Oxford English Dictionary. Definition of pseudoscience // Stanford Encyclopedia of Philosophy.
44. Politiko [Электронный ресурс]. – Режим доступа: politiko.ua/blogpost127410